

LBRIS

We know
books

Alexander von Schönburg

CARTEA VIRTUȚILOR

ARTA DECENȚEI SAU 27 DE VIRTUȚI,
ÎNTRE NOBLEȚE ȘI NONȘALANȚĂ

traducere din limba germană de
MIHAI MOROIU

Ediția a II-a, revizuită

CUPRINS

Despre ce este vorba.....	7
Virtuțile. Instrucțiuni de folosire	26
1. Înțelepciune	38
2. Umor	46
3. Deschidere spre lume	56
4. Modestie	70
5. Curtoazie	85
6. Umilință	96
7. Fidelitate	111
8. Castitate	127
9. Compasiune	141
10. Răbdare	154
11. Echitate	162
12. Sportivitate	171
13. Supunere	180
14. Decență	189
15. Amiciție	198
16. Indulgență	206
17. Sinceritate	214
18. Generozitate	229
19. Cumpătare	239

20. Discreție	248
21. Coolness	257
22. Hărnicie	266
23. Bună-creștere	278
24. Curaj	289
25. Toleranță	301
26. Încredere în sine	314
27. Grătitudine	323
Ultimele retușuri	337
Surse și bibliografie	349

1

ÎNȚELEPCIUNE

Ceea ce realizează știința

Vestea bună: înțelepciunea nu are nimic de-a face cu inteligența.

Évariste Galois, spre exemplu, era un matematician parizian important din secolul al XIX-lea. Din cauza unei femei, fiica unui medic, a fost de acord să se dueleze. Noaptea dinaintea duelului, apăsător de bănuiala că nu avea să supraviețuiască, și-a petrecut-o scriind în grabă mai mult de șaizeci de pagini de comentarii asupra unor teorii matematice. În dimineața zilei de 30 mai 1832 a fost găsit de un țăran într-un șanț, cu stomacul străpuns de un glonț, iar o zi mai târziu a murit. În însemnările sale însăilate pe fugă s-au descoperit bazele teoriei care demonstrează că două dintre problemele clasice ale matematicii sunt nerezolvabile – și anume trisecțiunea unghiului și dublarea cubului.

Nimeni nu va contesta vreodată inteligența lui Galois, el fiind probabil una dintre cele mai luminate tinere minți ale vremurilor sale, în schimb înțelept nu era deloc. Din

câte se știe, fiica aceluia medic nici nu voia să audă de el, iar el spera că prin participarea la duel se va face remarcat – în secolul al XIX-lea asemenea gesturi prostești nu erau o raritate în cercurile selecte. Și poate mai spera și să impresioneze și autoritățile, cu care intra mereu în conflict, ca republican pătimaș ce era. O viață irosită. La dispariția sa, Galois abia împlinise douăzeci de ani, iar dacă ar fi fost înțelept, și nu doar inteligent, ar fi rămas consemnat în istorie drept cel mai mare matematician al secolului său. Poate ar fi ajuns mai mare decât Einstein, dacă am putea face o călătorie în timp.

Înțelepciunea este atât de avantajoasă și de profitabilă, încât Kant nici nu îi atribuie calitatea de virtute. E înțelept să nu fumezi, dar poate fi un merit? În acest fel, Kant cade în cursa bine știută: presupunerea că tot ceea ce asigură unei persoane superioritate ori plăcere nu poate fi o virtute. Ceea ce este moral trebuie neapărat să aibă și un gust ușor amar. Această înțelegere greșită, căreia i-a căzut pradă nu doar Kant, ci mulți alții, și înainte, și după el, are urmări catastrofale. În loc ca teoria virtuților să devină un ghid pentru o viață reușită și agreabilă, i se construiește o imagine de catalog de măsuri lipsite de umor, menite să condamne la renunțări și abțineri, la o viață plină de refuzuri și lipsită de libertate. Paradoxul propriu-zis, și anume că tocmai stăpânirea de sine intensifică bucuria de a trăi, că omul nu poate fi fericit dacă alege mereu calea cea mai ușoară, nici măcar nu figurează într-un asemenea catalog. Josef Pieper, marele specialist în Toma d'Aquino, consideră că morala are în primul rând de-a face cu responsabilitatea etică. Înțelepciunea, ca „aptitudinea desăvârșită a deciziilor legitimate de realitate”, pretinde libertate pentru a dispune de o valoare oarecare și numai cine face ceva din propria sa voință acționează onorabil. Potrivit tomismului, înțelepciunea, în sensul termenului grecesc

phronesis, este considerată cea dintâi și chiar condiția pentru celelalte virtuți.

La fel ca Aristotel, și Toma d'Aquino era convins că educația este calea spre înțelepciune, dar și spre celelalte virtuți, deoarece nimeni nu se naște înțelept. Pentru început, copilul nu poate face deosebirea între interdicțiile morale și cele pur practice, abia mai târziu învață că spălătul pe dinți nu-i un capriciu, ci o protecție împotriva durerii și că este preferabil să nu pui mâna pe plita încinsă. Aflăm, spre exemplu, că uneori trebuie să acceptăm neplăceri pentru a evita neplăceri și mai mari și învățăm, treptat, că efortul de azi poate fi garanția binelui de mâine, iar durerea de azi (spre exemplu o injecție) poate înlătura suferința de mâine.

Cum ne protejăm sfera privată?

În niciun fel. Trebuie să avem grijă să ne purtăm în sfera privată exact ca și cum asupra noastră ar sta ațintiți o mie de ochi (Google și Amazon oricum fac asta pentru noi). O viață perfectă.

Dacă urmăm gândirea tomistă, considerând înțelepciunea precondiție pentru toate celelalte virtuți, devine cu atât mai interesant să vedem ce înseamnă asta pentru Toma d'Aquino: este vorba despre ceva ce nu-ți pică în poală pur și simplu, ci îți solicită un mic efort: disponibilitatea de a asculta! *Docilitas*, spune latinul. Josef Pieper comentează: „*Docilitas* nu înseamnă, desigur, «docilitate» în sens strict, zelul prostesc al «elevului bun». Ci acea docilitate care, confruntată cu diversitatea concretă a lucrurilor și situațiilor care pot fi cunoscute, nu se refugiază în autarhia absurdă a unei presupuse cunoașteri, fără orizont.” Ea nu provine dintr-o vagă modestie, ci din voința de a cunoaște cu adevărat, căci, spune Pieper,

„obstinația și infatuarea sunt în esență forme ale rezistenței împotriva adevărului lucrurilor reale“.

După cum se știe, disponibilitatea de a asculta ceea ce ți se spune nu crește direct proporțional cu statutul și cu respectul social și profesional, însă obstinația nu este deloc o problemă rezervată exclusiv șefilor. Dacă înțelepciunea presupune înțelegerea realității, efortul de a afla *cu-adevărat* cum stau lucrurile, prostia este ceva extrem de urât: acțiune fără niciun fel de voință de cunoaștere a realității. Prin urmare, cine respinge informațiile relevante, cine trece prin viață fără să privească în jur, se poartă prosteste. Și mă gândesc acum la persoanele care recurg la social media ca sursă principală de informații. Cunosco oameni inteligenți, în poziții de răspundere, care nu consideră un inconvenient că vin în contact doar cu informații și comentarii care susțin propria lor imagine asupra lumii, deoarece tot ce ajunge înaintea ochilor lor este selectat prin algoritmi prietenoși aplicați și prin amici bine intenționați. Și aici am putea argumenta nu numai că este o opțiune stupidă, ci și că, la fel ca oricare altă lezare a virtuților, duce la o reducere a plăcerii. Cine își mai aduce aminte de bucuria pe care o trăiai când, citind ziarul, întâlneai o știre care pe internet garantat că nu ți-ar fi atras atenția? Înțelepciunea presupune și să fii pregătit să-ți pui la îndoială perspectivele. Pentru a dobândi o cunoaștere profundă, trebuie să lași să se întâmple coliziuni.

Una dintre cele mai de dorit componente ale înțelepciunii este, potrivit lui Toma, așa-numita *solertia*, capacitatea de a înțelege repede situații complexe și de a lua prompt hotărârea potrivită. D'Aquino descrie *solertia* în lucrarea lui, *Summa theologia*, ca pe un lucru extrem de laudabil. Uneori trebuie să cugeți îndelung, recunoaște el, însă cel mai frumos este totuși atunci când acționezi fulgerător și chibzuit. Gestul rapid și deliberat. Înțelepciunea, în această

privință existând în bună măsură un consens în Occident, se întemeiază pe voința de a cunoaște realitatea și de a acționa în consecință.

Înțelepciunea funcționează ca un sistem de navigare GPS eficient și rapid, fiind solicitată, după situație, să cântărească ponderea diverselor alte virtuți. Înțelepciunea reprezintă capacitatea de a cumpăni, iar *solertia*, de a o face cu rezeziune. Uneori este nevoie de sinceritate absolută. Alteori, nu. Nu trebuie neapărat să-i atragi atenția unui coleg că i-a apărut o iritație pe nas, în schimb dacă fiica ta te întreabă cum îi vine rochia, răspunsul tău o poate ajuta să plece imediat la petrecere. Erasmus din Rotterdam ne sfătuiește ca, atunci când o persoană apropiată greșește într-un fel oarecare, să-i atragem atenția, dar discret: „...spune-i-o între patru ochi și prietenos.” Există însă și *prea* prietenos. Când un copilot îi semnalează căpitanului său o eroare, este preferabil să o facă direct și precis, dar politicos, să nu-i aducă o ofensă superiorului.

Un bun exemplu de comunicare directă și în același timp curtenitoare îl oferă Galateo, figură legendară de la mijlocul secolului al XVI-lea, care, dacă este să dăm crezare relatărilor, se pricepea să combine cu finețe manierele perfecte cu priceperea de lider și cu gentilețea. Persoana reală care se ascundea în spatele personajului principal din *Galateo* (1558), cartea lui Giovanni Della Casa, era probabil Galeazzo Florimonte, mai întâi secretar particular al episcopului de Verona, apoi el însuși episcop la Sessa Aurunca, în sudul Italiei. Norbert Elias povestește în *Procesul civilizației* următoarea istorie din *Galateo*:

Episcopul de Verona a primit vizita contelui Ricardo, un gentleman fără cusur (*gentilissime cavaliere e di bellissime maniere*). Gazda a remarcat însă o singură scăpare: oaspețele lui plescăia. De la sine înțeles, nici episcopul și nici secretarul său particular, Galateo, nu au dat vreun semn

că ar fi remarcat ceva. După ce au mâncat, Galateo l-a condus pe conte și, când și-au luat rămas-bun, i-a șoptit cât mai prietenos și mai discret cu putință, în așa fel încât nimeni să nu-l audă, că episcopul îi mulțumește pentru vizită, că nu a întâlnit niciodată un nobil mai manierat, dar că i-a găsit un minuscul cusur: plescăitul la masă. Această dezvăluire reprezenta darul de despărțire al episcopului. Sunt sigur că a lovit drept la țintă.

Acum, câteva vorbe și despre un vlăstar al înțelepciunii. Nepotul egoist, *Cleverness*¹. În Anglia, *clever* este cam cel mai ostil lucru pe care îl poți spune despre cineva. Pe drept cuvânt. Cel *clever* are în vedere doar micul lui eu. Minunatul cuvânt latin *prudentia*, inițial cu accepțiunea de „înțelepciune” în sensul descris, a alunecat din păcate în franceză în zona semantică a lui „*Cleverness*”, *prudence* având în această limbă un iz egoist, care intră în rezonanță cu strategia și calculul. Mai atractiv este cuvântul francez *sagesse*, al cărui corespondent german este *Besonnenheit*, discreție, prudență, sobrietate. În context cavaleresc, *sagesse* sună cu totul deosebit. *Sagesse* joacă rolul principal în cea dintâi mare epopee cavaleriească europeană, *Cântecul lui Roland*.

Această epopee, al cărei prim text datează din secolul al XI-lea, relatează istoria cavalerului erou Roland, care a fost prins într-o ambuscadă de sarazini, în urma unei trădări. În loc să asculte sfatul prudentului Olivier, prietenul său, și să sune din corn, Oliphant (așa se chema cu adevărat acest „fluier” al lui), să cheme în ajutor armata lui Carol cel Mare, Roland și detașamentul lui s-au avântat plini de mândrie într-o luptă fără șanse de izbândă. Și așa și-a pierdut onoarea, din câte se pare:

¹ Deșteptăciune, istețime, ingeniozitate (n. tr.).

Olivier: „Păgânii vin cu o armată uriașă. Iar noi, francii, suntem foarte puțini, așa mi se pare. De aceea, Roland, camaradul meu, sună din corn! Carol te va auzi și armata lui va face cale întoarsă.”

Roland: „Asta ar însemna să mă port ca un nerod! Onoarea mea ar fi pierdută astfel în Franța cea dulce.”

Și dialogul continuă așa mai multă vreme. O unică și intensă dezbateră între rațiune și onoare.

Olivier: „Prietene al meu, Roland, suflă în Oliphant! Când îl va auzi Carol, care acum se află la trecătoare, francii se vor întoarce de îndată.”

Roland: „Domnul nu vrea ca o ființă omenească să poată spune vreodată că eu am suflat în corn, de frica păgânilor. Nnicicând nu i se va aduce stirpei mele un asemenea reproș...”

Olivier: „Nu știi ce ar fi aici de blamat. I-am văzut pe sara-zinii din Spania. Văile și munții sunt copleșiți de ei, la fel toate dealurile și câmpiile. Armatele acestui neam străin sunt fără număr. Iar noi suntem doar un pâlc.”

Roland: „Pofta mea de luptă este cu atât mai mare. Nici Dumnezeu, nici îngerii Lui cei sfinți nu vor ca Franța să-și piardă din cauza mea bunul ei nume.”

În versiunea originală se spune: *Rollandz est pruz et Olliviers est sage*. Roland este viteaz, iar Olivier, înțelept. Și, după o luptă eroică, au murit aproape toți. Morala *Cântecului lui Roland* este cât se poate de limpede: un bun cavaler trebuie să fie nu doar îndrăzneț, ci și prudent. Cui îi mai servește idealul sublim al onoarei, dacă în cele din urmă toți oamenii tăi sunt răpuși?

Este adevărat că virtutea cavalească numită *prouesse*, în *althochdeutsch*, adică temeritatea războinicului, a

luptătorului singuratic, cunoscut de noi ca arhetip din toate poveștile eroice, de la Siegfried și Tarzan până la Spiderman, se bucură, începând de atunci, de o reputație ieșită din comun. Însă cu timpul, pe măsura parcurgerii treptelor de civilizație, ea și-a pierdut tot mai mult din semnificație. În poveștile noastre eroice arhetipale, îi admirăm, fără nicio îndoială, pe solitar și pe îndrăzneț, însă doar pentru că el – sau ea, vezi Lara Croft, Katniss Everdeen și celelalte eroine – trăiește o experiență pe care noi, în societatea noastră civilizată, calmă, nu ne-o mai permitem, din motive evidente. Prudența a devenit un element central al conviețuirii actuale. Disputele nu se mai încheie cu încăierări. Odată cu ridicarea nivelului de civilizație, prudența a căpătat un rol tot mai însemnat – mergând atât de departe încât a venit din nou momentul să amintim că *sagesse* pretinde alegerea corectă a mijloacelor, și nu renunțarea la ele. Din prea multă prudență, o societate poate risca și să intre în comă. Când situația o ia razna, trebuie să acționăm, însă nu mai mult decât este necesar și nu mai puțin decât este posibil. Dreapta măsură. Nu despre asta e întotdeauna vorba?

Ce trebuie să rețin?

Ingredientul esențial pentru virtutea înțelepciunii este disponibilitatea de a învăța încă ceva. Cel mai înțelept cancelar pe care l-a avut Germania în istorie ei, Konrad Adenauer, se pare că a spus odată: „Nimeni nu mă poate împiedica să devin din zi în zi mai înțelept.” Omul înțelept cu siguranță nu se va feri să accepte un ajutor. Iar prostia refuză orice sfat, cel mai adesea, ceea ce complică mereu situația. Cei din serialul *Strada Sesam* aveau dreptate: „Cine nu întreabă rămâne prost.” Cine nu se lovește de idei străine, diferite de ale sale, nu are nicio șansă.

2

UMOR

Despre sensul nonsensului

Umorul înseamnă nonșalanța în acțiune. Una dintre cele mai importante funcții ale umorului este să creeze sentimentul apropierii. Când discut cu un coleg și abordez doar subiecte prozaice, de serviciu, las să se instaleze o distanță. Dar, dacă strecor o mică glumă, îi semnalez că avem ceva în comun, că împărtășim anumite valori și cunoștințe de bază, altfel nu ar avea niciun rost să fac asta. În lumea specialiștilor se cheamă comunicare în glumă. Ea deschide trecerea spre un nivel mai înalt de încredere reciprocă. În acest sens, umorul este un instrument al puterii, ceea ce se simte cât se poate de mult și în situații oficiale și la petreceri. Un bun animator deține controlul asupra conversației, este capabil să mențină viu interesul ascultătorilor, știe să le interpreteze mimica, simte când trebuie să se oprească și când poate să ia din nou cuvântul, când e bine să lase frâu liber și când a sosit timpul să preia din nou controlul. De o asemenea performanță poate fi

capabilă doar o persoană lipsită de narcisism, care nu ține predici, care nu plictisește și care își pigmentează discursul cu glume bine plasate. Cei care se iau prea în serios au un handicap la fel de serios în privința umorului. De aceea au atât de des probleme cu umorul oamenii puternici, importanți și bogați, ei fiind obișnuiți să fie ascultați cu supunere, ceea ce nu are darul să rafineze ironia. Umorele este capabil – cu mult mai eficient decât sublima virtute a echității – să detensioneze atmosfera. Imaginați-vă că în toiuul unor discuții aprinse cineva face o glumă și toată lumea începe să râdă. Nu are importanță cum, cearta nu mai poate continua. Umorele este un instrument al păcii.

Mai întâi de toate însă, umorele este un semn al inteligenței. Vorbim despre umorele autentic doar când este foarte bine înțeles. Este posibil să râdem în proporție de 99% din politețe și din jenă, dar în acel 1% magic, în momentele în care râsul este spontan, înseamnă că am priceput bine despre ce e vorba. Umorele cere și o doză masivă de luciditate.

Altfel spus, doar oamenii inteligenți pot avea umorele. Cu cât sunt mai inteligenți, cu atât mai mult umorele au. Un exemplu extrem este filozoful Ludwig Wittgenstein. Ca să se amuze, era suficient să se uite pe fereastră la cerul albastru. Avea capacitatea de a recunoaște elementul surprinzător în cea mai banală situație. În „Prelegere despre etică“, Wittgenstein explica acest fapt prin renumitul său exemplu al capului de leu. Oricine ar fi surprins să se trezească într-o dimineață și să constate că are cap de leu. Pe bună dreptate, ar considera ceva ieșit din comun. Însă nu cumva surprinzător este chiar faptul că ne trezim de dimineață, că trăim, că iubim, că jelim, că percepem frumosul? Totul. Wittgenstein era uluit că se trezește, îl uimea existența lumii, propria lui conștiință și capacitatea de a putea cugeta asupra tuturor acestor lucruri. Wittgenstein nu avea nevoie de un cap de leu pentru ca în el să se trezească